

e Tamás nyolcvanéves

... Az öregség leghatalmasabb védőfegyvere a tudományokkal való foglalkozás és az erénynek gyakorlása; ezek ugyanis, ha minden időben foglalkoztunk velök, miután sokáig és sokat éltünk, bámu- s gyümölcsöket teremnek...” E „bámulatos gyümölcsöket” számlálgatva igazat adhatunk Ciceró- , ha a nyolcvanesztendő Esze Tamás életútján végigtekintünk, köszöntése alkalmából. Eltekintve l, hogy vele kapcsolatosan félve írom le az öregség szót, tudnunk kell: nála a tudományokkal való alatoskodás nem a fiztes kort megért tudós önvédelme, hanem létforma. A pályára lépése óta.

lgényességét a felkészülésben mi sem jelzi jobban, mint hogy egyidejűleg végezte a református ógiai akadémiát s a bölcsészeti kar magyar–történelem szakát. Így olyan teológiai-egyháztörténeti kozottságra tett szert, ami kiegészítette a történész más irányú képzettségét. 1924 és 1948 között dlelkészi szolgálatot végzett Balassagyarmaton, Kisvárdán, Debrecenben, Vésztőn, majd Szankon yöngyösön volt a gyülekezet lelkésze. A református egyház levéltárainak gondozása után egy évet v tanítással az egyháztörténeti tanszéken töltött, majd megválasztották a Duna-melléki Egyház- llet főgondnokává, mely tisztségét immár negyedszázada tölti be – egyház és állam közmegele- ésére.

Bizonyára illetlen gondolat a köszöntés ünnepi perceiben azt latolgatni, mennyivel lett volna szegé- bb a magyar művelődéstörténet, ha Esze Tamás nem lép ki a két világháború közötti vidéki lelkész- izmatikus szerepéből, s nem vállalkozik – kétszer is, 1943-ban és 1958-ban – az Egyháztörténet c. óirat beindítására, egyben az egész pálya tudományos irányba történő módosítására. Ezért inkább, lkalmához illően, ám a teljességre törekvést meg sem kísérelve, csak a körvonalait jelezzük annak endkívül széles körű tudományos munkásságnak, amelyet Esze Tamás egyházi funkciója és ádi hagyománya determinált. Az egyes dolgozatok felemlítésére a hely kevés, a témakörök alapján kozódva jobban eligazodhatunk az életút ösvényein.

Az egyháztörténész-teológus Esze Tamás vizsgálata tárgyává tette a hazai protestantizmus szinte den fontos kérdését. A Heidelbergi Káté magyarországi történetéről éppúgy írt, mint a Debreceni putáról. Dávid Ferenc, Kálmáncsehi Sánta Márton, Melius Juhász Péter munkásságát egyaránt ele- zte, s nem került meg az irányzatok harcának kérdését sem. A javarészt ismeretlen lelképásztorok telen sírjait” éppúgy feltárta az időben, amiként nevet adott a névtelen kuruc vitézeknek – folya- dványaik alapján. Az egyháztörténész látóköre és érdeklődése kitágult az évek során s az anyaggal ó ismerkedés révén, s Esze Tamás a művelődéstörténész komplexebb feladatát vállalta magára. g van a reformáció-ellenreformáció korának irodalmi figurái közt olyan, akiről ne ejtett volna szót izegedi Kis Istvántól Mikes Kelemenig –, s levéltári bűvárlatai nyomán új nevekkel gazdagodott iro- omtörténetírásunk (Ujváry Tamás, Csuzi Cseh József). Érdeklődési körében a líra; próza, dráma massága megbonthatatlan, s ha a líra dominál, az az anyag természetéből adódik. Könyvtörténeti útmányai – akár a kolozsvári, akár a debreceni tipográfia történetére gondolunk, vagy a kitűnő fel- erésű *Kolozsvári könyvek Baranyában* c. dolgozatára – mindig alaposak s úttörő jellegűek, de ltán sorakoznak melléjük a zenetörténeti, sajtó- vagy éppen orvostörténeti tanulmányok is. Az isko- vagy a peregrináció-történet kapcsán írtak ugyancsak nélkülözhetetlenek a korszakkal foglalkozók mára.

Esze Tamás rendkívül sokirányú, hatalmas anyagmozgatással járó munkásságából is kiemelkedik nban két nagy – egymástól elválaszthatatlan – téma. Az egyiket egy tanulmánya címével jelöl- jük meg: *A kuruc költészet problémái*. Ez beletartozik abba a másikba, amely tulajdonképpen az e Tamási életmű terjedelmesebb része: kiterjed a kuruckor egész területére, társadalmának minden

rétégére, a kor műveltségére (irodalmára, zenéjére, orvosaira stb.), hadszervezetére, eseménytörténetére – de elsősorban és főként Rákóczi személyére, szellemiségére és tevékenységére irányul. S míg az összegző tanulmányok készültek, szerzőjük a több évtizednyi levéltári-könyvtári kutatással, anyagfeltárással és forráskiadással járó áldozatos munkától sem riadt meg.

Esze Tamásban – akinek még e történelmi patinájú név hátrányaival is meg kellett birkóznia, mégpedig legelőször családon belül –, rendkívül puritán, racionalista szakembert ismerhettek meg és tisztelhetnek mindazok, akik közelebből figyelhetik munkamódszerét. A bibliográfus Gulyás Pál, a debreceni történetészprofesszor Szabó István mellett Hóman Bálint, Horváth János és Gombocz Zoltán példamutatása alakította ki ezt a tudósi karaktert. Az adatszítelő, a tényekhez makacsul ragaszkodó kutatóé. Azét, aki nem tud továbblépni, amíg a hiányzó adatokat – ha kell, több évig, évtizedig tartó kutatással, a problémára vissza-visszatérve – fel nem tárja, azét, akinek hitvallásává lett mesterei tanítása: „Nincs jelentéktelen adat, csak rossz történész van.” Ezzel a minden apró adalékot megbecsülő kitartó következetességgel gyűjti Esze Tamás ma is választott területe tényeit-adatait. Szemünk láttára dagad egy-egy téma dossziéja akár öt évtized múltán is. Az már a nagy tárgyismerettel rendelkező, összefüggéseket felismerő igaz tudós munkásságának velejárója, hogy tanulmányai mégsem válnak pozitivistá adathalmazzá, hanem szervezülve egységes rendszerbe állnak adatai, s érdekes, izgalmas, újdonságokban bővelkedő írások kerülnek ki tolla alól. Nem tartozik a koncepciógyártó szakírók közé, tanulmányai szorosan kötődnek a feltárt anyag közléseihez. Minden állítását igyekszik hiteles dokumentummal igazolni. Nála a szintézis nem monográfiákban, hanem tanulmányokban megy végbe.

Különös, de az eddigiekből talán következik is az ellentmondás: Esze Tamás tudományos tevékenységének legfőbb erénye egyben annak gátja is. A minden láncszemet szigorúan helyére illeszteni akaró lelkiismeretes gondosság elnapolja a nagyobb szintézis megteremtésének lehetőségét. Monográfiákra gondolnánk mohón. . .

Esze Tamás pályafutása során – talán a prédikátor elődök példamutatása nyomán, de talán azért is, mert csak egyszer, rövid időre juthatott katedrához – többször is „iskolán kívül” teremtett kapcsolatot az ifjúsággal. Sokakat látott el, önzetlenül, témával, s a hozzávaló anyaggal. Egyik szép példája ennek a szegedi fiatal textológus munkacsoport *Peregrinuslevelek* c. munkája, mely az ő ötletéből nőtt köteté, s talán újabbak is követik majd. Ma is többen keresik fel a korszakkal foglalkozó fiatal kutatók közül s nem távoznak tőle üres kézzel, jó tanács nélkül.

Esze Tamás több évtizedes fáradhatatlansággal, kitartó munkával páratlan mennyiségű és minőségű anyagot gyűjtött össze, másolt le, rendszerezte kedvelt korszakából. Nyolcvanadik születésnapján szívből kívánjuk, hogy mozgósítva kutatási eredményeit, betakaríthassa munkája „bámulatos gyümölcseit”.

A ház már áll. Alapjai biztosak, falai erősek. De a tető még hiányzik. Annak felrakásához, a tervek közt szereplő tanulmánykötetek megírásához-összeállításához adassék: erő, munkakedv, egészség.

Jankovics József

Borsa Gedeon hatvanéves

Az irodalomtörténetek nevében ezúton köszöntjük tisztelettel és szeretettel korunk kiemelkedő magyar bibliográfusát és könyvtörténészét, az Országos Széchényi Könyvtár tudós könyvtárosát.

Tudományos munkássága különösen 1961 óta bontakozott ki, s hozott jelentős eredményeket, amióta az OSZK-ban a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* című bibliográfiai vállalkozás vezetésével bízták meg. Kitűnő szervezőkészsége nyomán – amely már korábban is megmutatkozott –, valamint a rá jellemző gondos precizitással és következetességgel kimunkált elvek gyakorlati megvalósításával – megszületett az *RMNy* I., és II. kötete (Budapest 1971, 1983), és sinnen vannak a további kötetek is. Ennek, a régi magyarországi művelődés kutatói számára nélkülözhetetlen, egyedülálló részletességű bibliográfiai kézikönyvnek az első kötete méltán érdemelt 1972-ben akadémiai díjat.

Borsa Gedeon a bibliográfiai munkálatok minden részfeladatából mindig is igen aktívan kivette részét. Önzetlen lelkesedéssel és hallatlan módszerességgel kutatta fel hazai és külföldi gyűjteményekben az 1801 előtt megjelentetett hazai nyomtatványokat. E munka során sok értékes dokumentumot fedezett fel. Legyen elég ehelyütt „csak” az utóbbi évek irodalom-, zene-, egyház- és nyomdatörténeti szempontból legfontosabb felfedezésére utalnunk: Huszár Gál 1560–1561-ben kiadott énekes-